

SELÇUKLU KUBÂD-ÂBÂD SARAYI ÇİNİLERİ

Dr. Mehmet ÖNDER (*)

Sanat tarihçilerinin ancak kırkbeş yıldanberi tanıya/bildiği Selçuklu Devri Kubâd-âbâd Sarayı, Konya-Beyşehir Gölü'nün batı sahilinde, bugün Gökaya adı verilen, eski Hoyran Köyü yakınında yaptırılmıştır. Beyşehir Gölü'nün tabii güzelliklerle süslü bu sahil Anamas Dağlarına yaslanır. Dağın etekleriyle sahil arasındaki geniş düzlükte Gökaya Köyü vardır. Kubâd-âbâd Sarayı, Köyün sahile inen küçük bir tepciği üzerinde kurulmuştur.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ünlü Sultanı Alâaddin Keykubad I. (1219-1237), başkent Konya'daki sarayından ayrı olarak, yazlık iki saray daha yaptırmış, bunlardan Beyşehir Gölü sahilindeki saraya (Kubâd-âbâd), Kayseri yakınlarında yaptırdığı saraya da (Kubâdiye) adını vermiştir. Onun Antalya ve Alanya'da da kışlık sarayları olduğu bilinmektedir.

Selçuklu tarihçilerinden İbni Bibi'nin bize verdiği bilgilere göre, Kubâd-âbâd Sarayı'nın yerini bizzat Sultan Alâaddin Keykubad I. seçmiş, aynı zamanda mimar ve nakkaş olan veziri Sadeddin Köpek'e burada yazları oturabileceği bir saray yaptırılması emrini vermiştir (1).

Sanat çevresi önce, çit duvarına benzer az yükseklikte, geniş bir surla çevrilmiş, sahile küçük bir liman ve tersane, yanına başına vezirler için küçük köşk, göle dik yamaçlarla inen tepeye de Sultan Sarayı inşa ettirmiştir. Saray çevresinde ayrıca bir mescid, hamam, mutfak, silâh ve yiyecek depoları, nöbetçiler için kışla ve ahırlar bulunmaktadır. 1225 yılı sonlarında tamamlanan Kubâd-âbâd Sarayı'nda tarihi birçok olaylar geçtiği gibi, vezir Sadeddin Köpek'in de katli burada olmuştur. Alâaddin Keykubad I'den sonraki Selçuklu sultanları, bu arada Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev II. (1237-1246), zaman zaman bu sarayda oturmuşlardır. Selçuklu Devleti'nin çökü-

(1) İbni Bibi, El-Evâmir.ül-Alâ'iyye fi'l umur'ül-Alâ'iyye, T. Tarih Kurumu Tıpkı Basım, Ankara, 1957.

şünden sonra, saray bu bölgede bir beylik kuran Eşrefoğulları'nın elinde kalmıştır. Onbeşinci yüzyılın ortalarında Beyşehir'in, Karamanoğulları'nın elinden alınarak Osmanlı Devleti topraklarına katılmasıyla, saray terkedilmiş, zamanla adı ve yeri unutulmuştur.

Günümüze ancak birkaç duvar kalıntısıyla ulaşabilen Kubâd-âbâd Sarayı'nın 1949 yılında Konya Müzesi Müdürü merhuzm Zeki Oral tarafından ilk kazıları yapılmış ve Saray'ın iç duvarlarını süsleyen desenli ve resimli çinilerinden bir bölümü bulunmuştur (2). Bu dönemde Müze Asistanı olarak katıldığım kazılarda meydana çıkarılan çiniler, tarafımdan envanter edilmiş ve 1954 yılında (Konya Çini Eserler Müzesi) olarak düzenlenen Karatay Medresesi'nde sergilenmiştir. 1956 yılında Konya Müzesi Müdürü olarak devam ettiğim araştırmalara, 1965 yılında Prof. Dr. K. Otto-Dorn, Prof. Dr. Oluş Arık ve Prof. Dr. Gönül Öney'le birlikte devam olunmuş, birkaç yıl süren bu arkeolojik kazılar sonunda saray kalıntıları tamamen ortaya çıkarılmıştır (3). Sarayın duvarlarını süsleyen desenli, yazılı ve figürlü çiniler, bugün Konya-Karatay Müzesi'nde birkaç salonu doldurmaktadır.

Kubâd-âbâd Sarayı'nın iç duvarlarını süsleyen çinilerden bir kısmı, sarayın büyük salonunda (İnsitu) olarak meydana çıkarılmıştır. Bu durumda çini kaplamanın alt sırası, bir sıra, dikdörtgen turkuaz düz renkli çinilerle sınırlandırılmış, bunun üzerine yarım haç şeklindeki çiniler yerleştirilerek, arabesk dekorlu, sıratlı ve sırüstü çok renkli, desenli, yazılı ve figürlü sekiz köşeli yıldız ve bunları bağlayan haçvari çiniler doldurulmuş, böylece Büyük Selçuklular devrinde Asya'da çok iyi bilinen klâsik arabesk kompozisyon tamamlanmıştır. Yıldız biçimindeki büyük satırlı çinilerden ayrı olarak kare biçimli çiniler de bulunmaktadır. Bunların düz sıralarla kapladığı sanılmaktadır.

Haç biçimindeki bağlantı çinileri ile kare ve yıldız biçimindeki bazı çiniler üzerinde sıratlı boyama ve lüster tekniğinde geometrik örgüler, bitkisel motifler (kıvrım dallar, çiçek ve yaprak kompozisyonları, rûmiler) görülmektedir. Çiniler üzerinde çoğu (El-Sultanî) olarak istif edilmiş olan çiçekli küfi'ler yer aldığı gibi sülüs kırmızı yazı bordürlerine de rastlanmaktadır. Bu yazılardan bazılarının

(2) M. Zeki Oral, Kubâd-âbâd Nasıl Bulundu? İlahiyat Fak. Derg. II, III., Ankara, 1953.

(3) K. Otto-Dorn-M. Önder, Kubâd-âbâd Kazıları 1965 yılı ön raporu, T. Arkeoloji Derg. s. 14, Ankara, 1967.

Şehnâme'den alınmış beyitler, ya da Sultan'ı öven, fâni dünyada zevk ve eğlenceyi öğütleyen rindâne şîrlere olduğu anlaşılmaktadır.

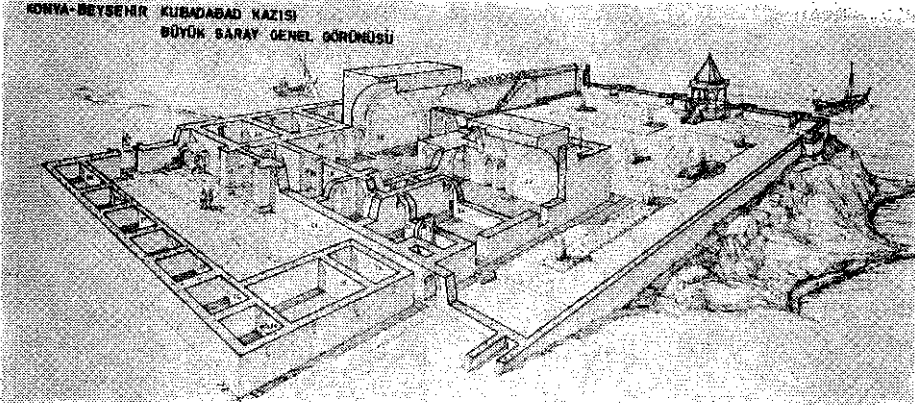
Kubâd-âbâd Sarayı duvar çinilerinin dikkati çeken en önemli özelliği, kuşkusuz, çiniler üzerindeki figür zenginliğidir. Kubâd-âbâd Sarayı'na gelinceye kadar İslâm sanatında, süsleme arasında figürlü plastik eserlere rastlanılmıştır. Asya'daki İslâm-Türk devletlerinde, özellikle Gazne sanatı ve Büyük Selçuklularda, kaynağını Türk eski mitolojisinden alan figürlü plastik, Selçuklu Devri Konya'sında I. Alâadin Keykubad'ın 1221 yılında yaptırdığı Konya Dış Kal'ası'nın bedenlerinde son aşamasını bulurken Kubâd-âbâd Sarayı duvar çinilerinde birdenbire yeni bir hamle ile fıskırmış, bol örnekleriyle Türk-İslâm sanatına zengin bir repertuar kazandırmıştır. İslâm sanatı ve buna bağlı Türk sanatında, bu kadar çeşitli, zengin ve ileri figürlü süslemeye rastlanmamış olduğunu söylemek her halde yerinde olur. Bugün elimizde beşyüze yakın örnek ve binlerce fragman bunun en yakın belgesidir.

Kubâd-âbâd Sarayı'nın figürlü çinileri arasında en tipik örnekler insan figürleridir. Sultan ve yakınlarını ifade eden bu figürler, Türk usulü bağdaş kurmuş durumda resmedilmişlerdir. Değişik başlıklar taşırlar. Uzun kaftan veya etekli cepken ve şalvarları ile dikkati çekerler. Kollarında asalet işareti (tiraz şeridi) görülür. Bu figürler, ellerinde kudret sembolü kadeh, bereket sembolü çifte balık, ya da kutsal meyve nar fidanı tutmaktadırlar. Ayakta, kucakta ev hayvanı ile resmedilenleri vardır (4). Sakalı ve üç terek taçlı resmedilen figürlerin Sultan I. Alâaddin Keykubad'a ait olduğu sanılmaktadır (5). İnsan figürlerinin yanından insan başlı kuş gövdeli efsanevi hayvan harpi ve simurgları, yine insan başlı, arslan gövdeli sfenksleri de, Kubâd-âbâd Sarayı figürleri arasında çok sık görülmektedir (6).

Asya Türk mitolojisi, kozmogoni ve astrolojisinde, kaynağını Şamanizm'den alan totemik inançlarda türlü anlamlar taşıyan, bu anlam ve inançların simgesi olan çeşitli hayvanlar vardır. Bunların figürleri ifade ettiği anlamlarla Kubâd-âbâd Sarayı çinilerinde görülür. Meselâ göğüslerinde (El-Sultani) yazılı, kuvvet ve kudret tim-

-
- (4) Mehmet Önder, Selçuklu Devri Kadın Başlıkları, T. Etnografya Derg. s. 13, İstanbul, 1973.
 (5) Mehmet Önder, Kubâd-âbâd Çinilerinde Sultan Alâaddin Keykubad'ın İki Portresi, Sanat Tarihi Araşt. III. İstanbul 1970.
 (6) Mehmet Önder, Kubâd-âbâd Sarayı Harpi ve Simurgları, T. Etnografya Derg. s. 10, Ankara, 1967.

salı çift ve tek başlı kartallar, uzun ömür, şifâ ve kötü ruhları defedici sembol masal hayvanları (dragonlar, lotus tipi bir hayat ağacının ağında ve solunda yer alan kuşlar, balıklar, filler, tavus kuşları, at, eşek, arslan, kaplan, köpekler, çeşitli av hayvanları olan tavşan, dağ keçisi, tavus ve su kuşları ilginç örnekleri ile Kubâd-âbâd çinilerinde sergilenir. Bu figürler bilindiği gibi, hiçbir zaman yabancıımız değildir. M.Ö. III. Yüzyıl - M.S. III. Yüzyıl arası, Asya'da Büyük Hun Devleti'nin egemen olduğu bölgelerde bu arada, Ordos'ta, Pazarlık'ta yapılan kazılarda deve, at, kaplan, keçi, kuş resimleri bulunan çeşitli kültür eserleri meydana çıkarılmıştır (7). Bu kültür, Göktürk, Kıpçak, Kuman gibi öteki Türk devletlerinde bir kültür mirası olarak çağlar boyu sürmüştür, Türklerin İslâm dinini kabul etmelerinden sonra da İslâmi inançlar içinde stilize ve tabii olarak, sembolik anlamlarda, süslemeler arasında kullanılmıştır. Bunun seçkin örneklerinden biri de Gazne sanatında görülür. Gazneli Sultan Mes'ud'un Gazne şehri yerinde, son yıllarda yapılan kazılarda, Kubâd-âbâd Sarayı çinilerinde görülen biçimde, balık, arslan, harpi, sfenks, grifon, fil gibi figürlü taşlar bulunmuş, bunlar Gazne Müzesi'nde sergilenmiştir. Büyük Selçuklular yolu ile Anadolu Selçuklu sanatına giren Asya geleneği bu figürler, Kubâd-âbâd Sarayı çini süslemelerinde en gelişmiş ve çeşitli örneklerini vermiştir.

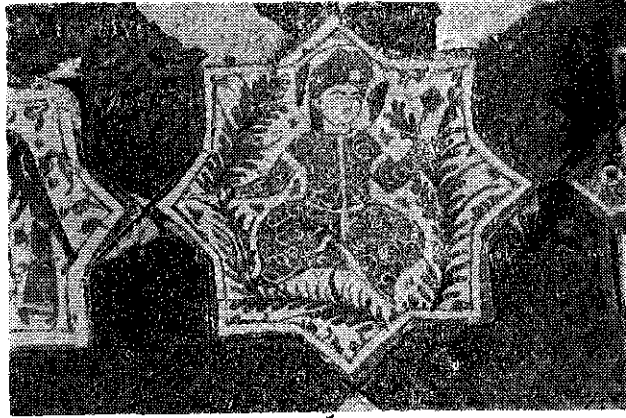

Beyshehir Kubâd-âbâd Büyük Sarayının mimar - arkeolog Mahmud Akok tarafından çizilen bir restitüsyonu.

(7) Bahaeddin Ögel, İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Ankara, 1962.

Kubâd-âbâd Sarayı duvar çinilerinde figürler.

Kubâd-âbâd Sarayı çinilerinde bağdaş kurmuş bir insan figürü.

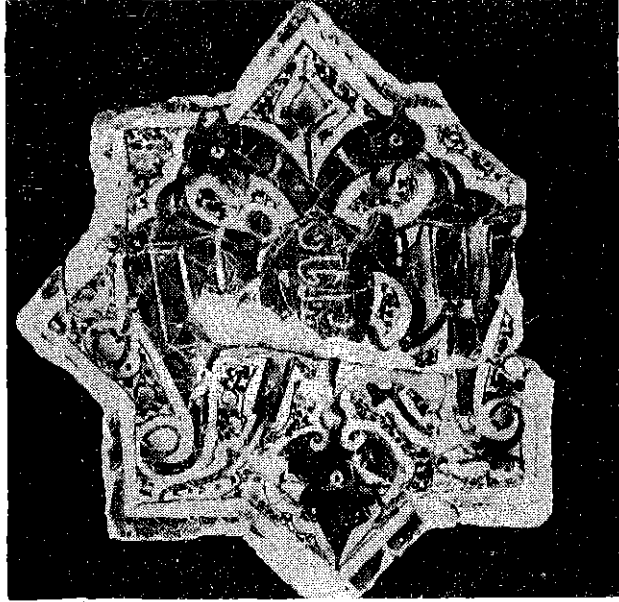
Kubâd-âbâd Sarayı Çinilerinde bir kadın figürü.

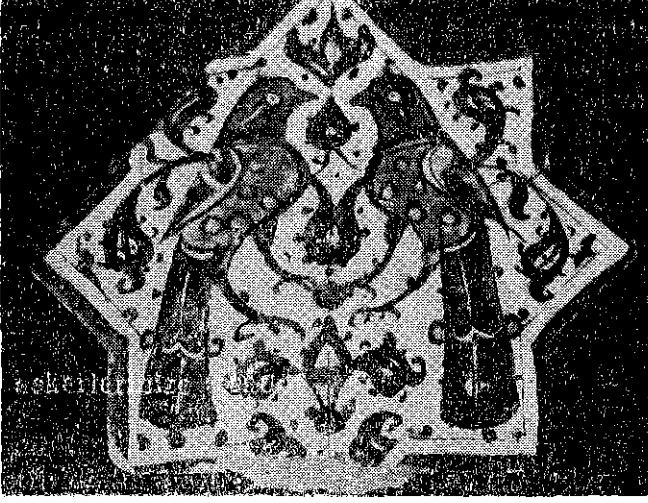
Kubâd-âbâd Sarayı çinilerinde bir simurg (harpi) figürü.

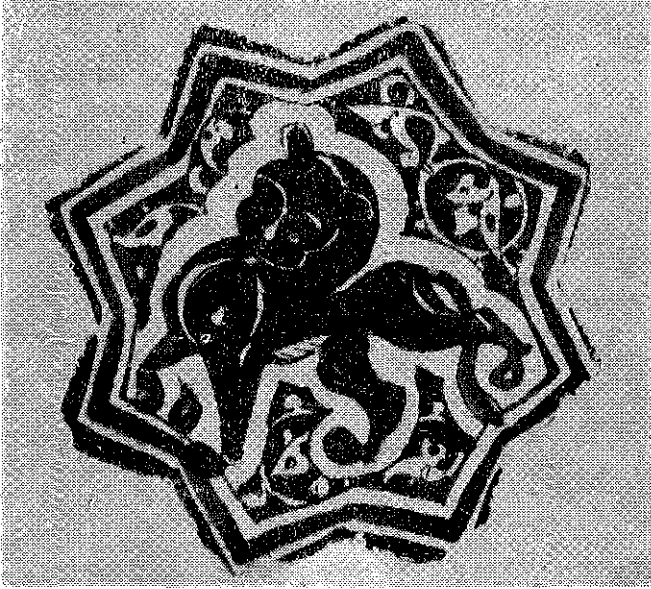
Kubâd-âbâd Sarayı Çinilerinde sferk figürü.

Kubâd-âbâd Sarayı Çinilerinde üzerinde (El-Sultan) yazılı, çift başlı doğan resmi.

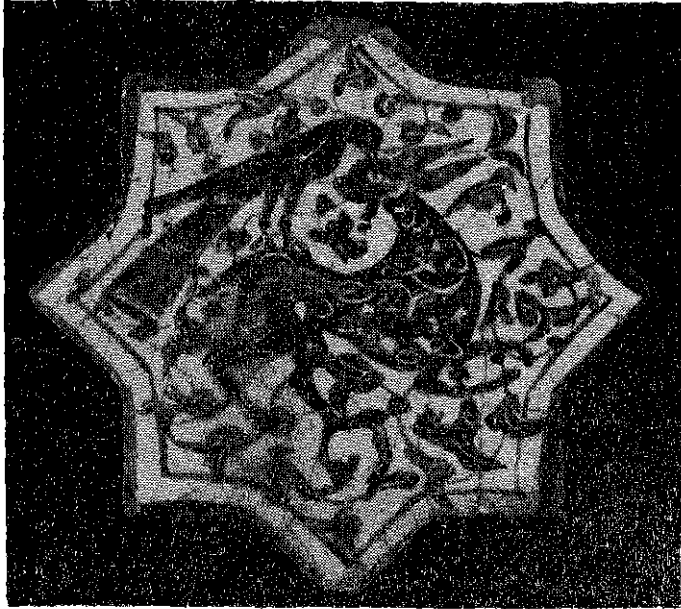
Kubâd-âbâd Sarayı Çinilerinde çifte güvercin resmi.

Kubâd-âbâd Sarayı Çinilerinde Kaplan resmi.

Kubâd-âbâd Sarayı Çinlerinde ayı resmi.

Kubâd-âbâd Sarayı Çinlerinde av hayvanı resmi.

